

مکان‌یابی سایت‌های گردشگری شهر بندرعباس جهت ایجاد فضای توریستی

سیما طاهری بجگان* - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مدیریت جهانگردی
فاطمه هادی اصل - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مدیریت جهانگردی
پانته‌آ صیقلانی - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مدیریت جهانگردی

دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۶/۱۲، پذیرش مقاله ۱۳۹۳/۱۱/۱

چکیده

پژوهش حاضر به مکان‌یابی سایت‌های گردشگری شهر بندرعباس برای ایجاد فضاهای توریستی با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی و سیستم اطلاعات جغرافیایی و بررسی لایه‌های جغرافیایی شهر بندرعباس می‌پردازد. هدف مطالعه حاضر این است که با توجه به معیارها و لایه‌های اطلاعاتی موجود در فرایند برنامه‌ریزی گردشگری شهر ساحلی بندرعباس مکان‌های مستعد جهت احداث پروژه‌های گردشگری تعیین شوند. برای مکان‌یابی سایت‌های گردشگری شهر بندرعباس لایه‌های محدوده ساحل، تأسیسات گردشگری و هتل‌های موجود، حمل‌ونقل و پارک‌های موجود ارزیابی شده، و وزن و ارزش هریک از این لایه‌ها در نظر گرفته شده است. این پژوهش از نوع کاربردی و روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است. درنهایت، با بهره‌گیری از مدل تصمیم‌گیری تحلیل سلسله‌مراتبی مکان‌یابی مناسب برای ایجاد پروژه‌های گردشگری مشخص شد و با تجزیه و تحلیل انجام‌شده، با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی، مستعدترین نقاط در نزدیکی محدوده ساحل و کم‌استعدادترین منطقه منطبق بر اراضی که فاصله زیادی از محدوده ساحل دارند تعیین شد. بالاین‌حال، مکان‌یابی مناسب‌تر مستلزم معیارها و استانداردهای دقیق‌تر برای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی گردشگری شهری است. درواقع، چالش اساسی در مدیریت گردشگری شهری بندرعباس فقدان استانداردها و معیارهای مناسب جهت احداث سایت‌های گردشگری است. این امر مستلزم ساختار سازمانی و مدیریتی مناسب و همچنین سلسله‌مراتبی از برنامه‌ریزی و طراحی فعالیت‌ها در راستای توسعه پایدار گردشگری با رعایت همه استانداردهاست.

کلیدواژگان: برنامه‌ریزی شهری، پروژه گردشگری، شهر بندرعباس، مکان‌یابی گردشگری.

مقدمه

امروزه، گردشگری شهرهای ساحلی از فعالیت‌های مهم توریستی جهان است که با رشد شتابنده خود به امری چندمنظوره تبدیل شده است؛ به طوری که توسعه توریسم و تفریحات مربوطه از عوامل مؤثر در شکل‌دهی الگوی توسعه نواحی ساحلی و تأمین‌کننده مزایای مستقیم و غیرمستقیم اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، و محیطی بسیاری برای میزبان است. توریسم ساحلی از انواع قدیمی گردشگری است که خواستار سرمایه‌گذاری‌های عمده در زمینه زیرساخت‌ها و ایجاد تسهیلات و برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری است.

هتل‌ها و امکانات خدمات گردشگری بخش جدایی‌ناپذیر ساختار شهر و سفرهای تجاری و تعطیلاتی در شهرها هستند. موقعیت مکانی هتل‌ها و امکانات گردشگری، به خصوص به دلیل ارتباط با سیستم حمل‌ونقل و سایر جاذبه‌های گردشگری، هنوز هم موضوع مهمی در برنامه‌ریزی گردشگری شهری است (اینسکیپ^۱ ۱۳۹۱).

روش تحلیل سلسله‌مراتبی یکی از تکنیک‌های قدرتمند تصمیم‌گیری چندمعیاره است که در سال ۱۹۸۰ از سوی محقق به نام توماس ساعتی^۲ ارائه شد. فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی یکی از فرایندهای جامع طراحی شده برای تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه است، زیرا با این روش فرموله کردن مسئله به صورت سلسله‌مراتبی فراهم می‌شود. همچنین، امکان در نظر گرفتن معیارهای مختلف کمی و کیفی در مسئله وجود دارد. در این فرایند، گزینه‌های مختلفی در برنامه‌ریزی دخالت می‌کنند و امکان تحلیل حساسیت روی معیارها و زیرمعیارها وجود دارد. فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی با تجزیه مسائل مشکل و پیچیده آن‌ها را به شکلی ساده تبدیل می‌کند و به حل آن‌ها می‌پردازد. در این روش، مسئله تصمیم‌گیری به سطوح مختلف هدف، معیارها، زیرمعیارها، و گزینه‌ها تقسیم می‌شود تا تصمیم‌گیرنده بتواند به راحتی در کوچک‌ترین تصمیم دقت کند. برای ساختن مدل تصمیم‌گیری در بالاترین سطح هدف و در سطح یا سطوح میانی معیارها و در سطح پایین گزینه‌ها گذاشته می‌شوند (عطائی ۱۳۸۹: ۱۷۹-۱۸۰). سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS^۳ نیز با داشتن ابزارهای بهینه تحلیل و ترسیم حرفه‌ای و خاص، در اجرای طرح‌های مکان‌یابی با استفاده از معیارهای تعیین شده از روش AHP^۴، به تحلیل فضایی موقعیت‌ها می‌پردازد.

پژوهش حاضر به چگونگی تصمیم‌گیری برای استقرار سایت‌های گردشگری با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی و سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS به بررسی لایه‌های جغرافیایی شهر بندرعباس می‌پردازد تا پاسخگوی سؤالات زیر باشد: در فرایند تصمیم‌گیری توسعه گردشگری شهر بندرعباس چه معیارهایی باید در نظر گرفته شود؟ و با توجه به معیارهای موجود چه مکان‌هایی مستعد احداث پروژه‌های گردشگری‌اند؟

مبانی نظری پژوهش

یکی از چالش‌های مدیریت مقصد گردشگری کمک به جوامع برای اتخاذ تصمیمات مؤثر در توسعه گردشگری است. بررسی‌ها نشان می‌دهد مقصدهای گردشگری باید از شرایط زیر برخوردار باشند:

۱. ساختار سازمانی و مدیریتی مناسبی را برای رسیدن به انتظارات جوامع توسعه دهند؛
۲. سلسله‌مراتبی از برنامه‌ریزی و طراحی فعالیت‌ها را انجام دهند؛
۳. عمیقاً درگیر بازاریابی باشند؛
۴. محصول گردشگری را به منزله رکن اساسی فرایند توسعه گردشگری ببینند؛

۵. هدف اقتصادی و محیطی مکان‌ها و مقصدها را تأمین کنند (تقوایی و اکبری ۱۳۸۷: ۱۹۵).
- عوامل و جاذبه‌های پشتیبان زیربنایی را برای ایجاد یک مقصد موفق گردشگری فراهم می‌کنند. عوامل تقویت‌کننده و بهبودبخش عوامل رقابتی‌اند که یا تعدیل‌کننده، اصلاح‌کننده، کاهنده، و حذف‌کننده یا تقویت‌کننده، افزایش‌دهنده، و تحکیم‌کننده اثر سایر عوامل از جمله سیاستگذاری، برنامه‌ریزی، و توسعه مقصد و مدیریت مقصدند. این عوامل باید در چارچوب استقرار منابع به‌منزله عوامل کلیدی دیده شوند. سیاستگذاری، برنامه‌ریزی، و توسعه مقصد فرایندی عقلانی است که از اطلاعات، قضاوت، و بازنگری برای تصمیم‌گیری‌ها در سطح کلان با توجه به نوع مقصد مطلوب، میزان عملکرد مداوم، تغییرات مربوط به ماهیت بازدیدها و ویژگی‌های فیزیکی مقصد در دستیابی به مقصد مورد انتظار سرمایه‌گذاران ... استفاده می‌کند. مدیریت مقصد بیشتر فعالیتی در سطح خرد است که در آن همه سرمایه‌گذاران مسئولیت‌های فردی و سازمانی خود را برای درک چشم‌انداز سطح کلان، که در سیاست، برنامه‌ریزی، و توسعه مقصد گنجانده شده است، هر روز انجام می‌دهند. موضوع درخور توجه این است که هر مقصد رقابتی تصادفی ایجاد نمی‌شود، بلکه به محیطی برنامه‌ریزی‌شده نیاز دارد که در آن انواع مناسب توسعه گردشگری ترغیب و تسهیل می‌شوند. سیاست گردشگری کلید ایجاد چنین محیطی است. برنامه‌ریزی راهبردی، اساس برنامه‌ریزی، سیاست، و توسعه مقصد است. اجزای برنامه‌ریزی، سیاستگذاری، و توسعه مقصد چارچوبی برای هر مقصد رقابتی ایجاد می‌کند.
- برنامه‌ریزی و طراحی تفرجی- فراغتی و تعیین توان‌های محیطی- انسانی برای توسعه صنعت گردشگری فرایندی است که اوقات فراغت افراد را به فضا و مکان (محیط) مرتبط می‌سازد. این برنامه‌ریزی هنری است که مفاهیم و روش‌های مربوط به گرایش‌های علمی متعدد را برای فراهم کردن فرصت‌های فراغتی- گردشگری جمعی و خصوصی در شهرها و پیرامون آن استفاده کرده است (میکائیلی ۱۳۷۹).
- به‌طور کلی، فضای گردشگری شهری فضایی است که منابع توریسم در آن وجود دارد و الگوی رفتاری گردشگران تابعی از منابع گردشگری مانند جاذبه‌ها، محل اقامت، امکانات و خدمات است که تبلور آن فضای توریسم را شکل می‌دهد و در شهرهای ساحلی محدوده ساحل از مهم‌ترین جاذبه‌های است که در شکل‌گیری فضای گردشگری نقش مهمی دارد. از این‌رو، با اینکه تعمیم اصول و مبانی متقن در برنامه‌ریزی گردشگری شهری دشوار است، ملاحظات بنیادینی در برنامه‌ریزی گردشگری شهری وجود دارند که عبارت‌اند از:
- اهمیت احداث پروژه‌های گردشگری به سمت سواحل، به گونه‌ای که حریم سواحل رعایت شود تا علاوه بر حفظ سیمای طبیعی سواحل، فضای کافی برای استفاده تفریحی مهمانان مجتمع‌های تفریحی و عموم مردم از ساحل وجود داشته باشد؛
- هتل‌ها و سایر اماکن اقامتی باید در مناطق قابل دسترسی ساخته شوند. همچنین، این هتل‌ها باید در محیطی زیبا، با امنیت بالا و نزدیک به چند جاذبه، مرکز خرید، رستوران، و یا تسهیلات تفریحی و سرگرمی ایجاد شوند؛
- درباره مورد قبل امکانات اقامتی، جاذبه‌ها، و سایر تسهیلات و خدمات گردشگری را باید دسته‌بندی کرد، به گونه‌ای که در مسیرهای پیاده‌روی گردشگران قرار داشته یا به راحتی با استفاده از حمل‌ونقل عمومی در دسترس باشند؛
- مهیا کردن طبیفی از امکانات اقامتی و سایر تسهیلات و خدمات گردشگری براساس تطابق کیفیت و قیمت و بازارهای هدف؛
- مهیا کردن سیستم حمل‌ونقل عمومی مناسب و کارآمد به‌طوری که اماکن اقامتی را به جاذبه‌ها و تسهیلات متصل کند و یا ارائه خدمات تاکسیرانی مطمئن؛
- در صورت نیاز، ارتقای سیمای شهری با ایجاد مناظر، سبک‌های معماری جذاب، و پارک‌ها و فضای باز (اینسکیپ ۱۳۹۱: ۲۳۹-۲۴۰).

عوامل ذکرشده به منزله منابع گردشگری نقش اساسی در شکل‌گیری فضای گردشگری دارند. با این حال، بایستی به نحوه استقرار این منابع توجه ویژه‌ای شود. بنابراین، اکثر برنامه‌ریزان فضایی با موضوعاتی مانند توسعه گردشگری، حفظ مناظر زیبای طبیعی، گسترش مناطق حفاظت‌شده زیست‌محیطی، مکان‌یابی مراکز خدماتی، دهکده‌های گردشگری و ساحلی، واحدهای تولیدی، انبارها، و... سروکار دارند. رهیافت پایه برای مکان‌یابی محل استقرار هریک از این فعالیت‌ها، مستلزم در نظر گرفتن مجموعه‌ای از عوامل محدودکننده مانند دسترسی به منابع، راه‌ها، بازارها، زمین‌های مناسب، و... است (فرجی سبکبار ۱۳۸۴).

شناسایی نواحی مناسب برای توسعه گردشگری از مباحث مهم برنامه‌ریزان گردشگری است. برنامه‌ریزی فعالیت‌های گردشگری نمی‌تواند از یافتن مکان مناسب برای ایجاد زیرساخت‌های گردشگری غافل باشد (بیرانوند ۱۳۸۷) و این امر زمانی امکان‌پذیر است که محقق بتواند با توجه به اولویت‌ها، ارتباط علمی و منطقی مناسبی میان اطلاعات و داده‌های به‌دست‌آمده از کارشناسان مرتبط با این موضوع برقرار کند (رضویان ۱۳۸۱: ۵۰).

سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS جهت شناسایی جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی و برنامه‌ریزی اکوتوریسم (Banerjee et al 2002) و در برنامه‌ریزی، مکان‌یابی فضایی، و مسیریابی بهینه جریان‌های توریستی (فرج‌زاده ۱۳۸۴) به کار می‌رود.

به سبب نقش و تأثیر شاخص‌ها و پارامترهای متنوع و زیاد در مکان‌یابی، امروزه سعی شده است با استفاده از GIS یا به روش ترکیبی با کمک دیگر مدل‌ها، مکان‌یابی‌های علمی‌تر و واقعی‌تری انجام شود. بنابراین، برنامه‌ریزان در مبحث گردشگری باید به دنبال مدل‌ها و روش‌های ترکیبی سیستم اطلاعات جغرافیایی باشند (بیرانوند ۱۳۸۷) که می‌تواند برای تعیین بهترین مکان‌ها برای مقاصد جدید گردشگری استفاده شود (Guan et al 2001).

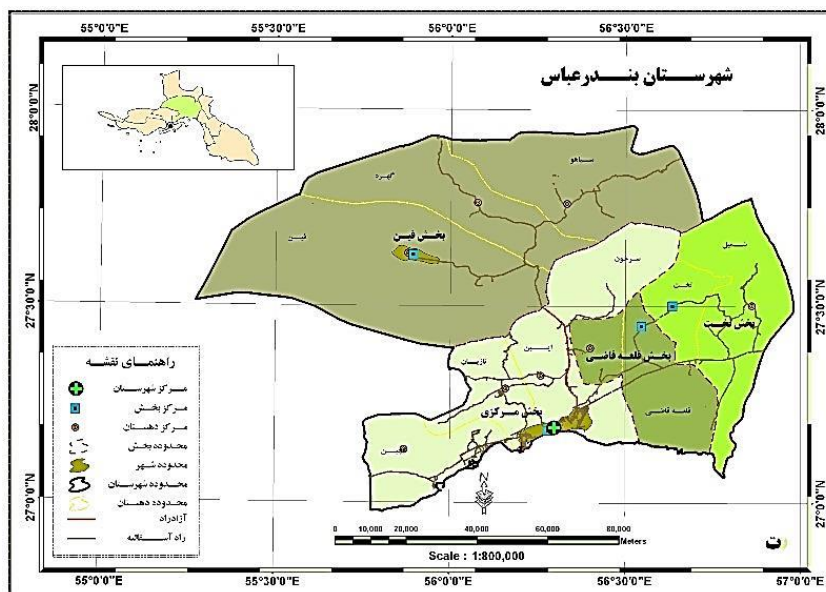
فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی برای تعیین مکان مناسب به منظور استقرار فضاهای گردشگری هنگامی که عمل تصمیم‌گیری با چند گزینه رقیب و چند معیار تصمیم‌گیری روبه‌روست می‌تواند استفاده شود. از طرفی دیگر، سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS انواع اطلاعات مربوط به تسهیلات توریستی، پارک‌های ملی، راه‌ها، آمار، و مانند آن‌ها را به صورت یک‌پارچه در اختیار متقاضی قرار می‌دهد که با در نظر گرفتن معیارهای تصمیم‌گیری به شناخت مکان‌ها و موقعیت مکان‌های توریستی مناسب برای توسعه آتی کمک می‌کند (Dondo et al 2003).

همچنین، برنامه‌ریزان می‌توانند از GIS در ترکیب لایه‌های مختلف و مکان‌یابی سایت‌های گردشگری استفاده کنند و به کمک آن حتی می‌توانند جهت توزیع امکانات، تخصیص منابع، اعتبارات، و همچنین تأسیس و تجهیز امکانات استفاده کنند (کریمی و محبوب‌فر ۱۳۹۰).

مکان‌یابی صحیح و بهینه کاربری‌های مختلف زمین با استفاده از ابزار، تکنیک‌ها، و مدل‌های علمی و متناسب با اصول و قواعد برنامه‌ریزی می‌تواند در حل مسائل کاربری زمین، کارآمد و مؤثر باشد، زیرا نادیده گرفتن استعداد طبیعی سرزمین و توان اقتصادی-اجتماعی در فرایند بهره‌برداری و بهره‌وری از این مناطق با توجه به گسترش شتابان گردشگری طبیعت در مناطق ساحلی و آسیب‌پذیری بالقوه آن‌ها، موجب صدمات جبران‌ناپذیری خواهد شد. از این رو، برای جلوگیری از ضایع شدن سرزمین، باید بخش‌هایی از زمین‌های همجوار با ساحل برای کاربری تفرج در نظر گرفته شود که ویژگی‌های طبیعی منطقه را نمایان می‌کند و سپس این ویژگی‌ها با عوامل اقتصادی-اجتماعی منطقه تطبیق داده شود (مخدوم ۱۳۸۰).

محدوده مطالعه شده

محدوده مطالعه شده در پژوهش حاضر شهر ساحلی بندرعباس است. شهر بندرعباس با مختصات: $27^{\circ}11'53''$ شمالی $54^{\circ}22'7''$ شرقی، وسعت ۲۱۷ هزار و ۳۱۶ کیلومتر مربع و جمعیت ۴۴۸ هزار و ۸۶۱ نفر مرکز استان هرمزگان است. این شهر ساحلی با برخورداری موقعیت تجاری، جاذبه‌های طبیعی، و آب و هوای مساعد در فصل زمستان و ایام نوروز، گردشگران بسیاری را به خود جذب می‌کند؛ به‌طوری‌که، طبق آمار مرکز میراث فرهنگی استان هرمزگان طی سال‌های ۹۱ تا ۹۳ در این ایام حدود ۹ میلیون گردشگر وارد شهر شده و حدود ۷ میلیون گردشگر در شهر اقامت داشته‌اند.

شکل ۱. نقشه شهرستان بندرعباس

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی و روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است. شیوه تحقیق برای مکان‌یابی مناسب به این صورت است که ابتدا پارامترهای بنیادی مؤثر در مکان‌یابی کاربری‌های گردشگری را تعیین کرده، پس از تهیه لایه‌ها براساس ضوابط در GIS هریک از آن‌ها را به Raster تبدیل می‌کنیم. برای مشخص کردن پارامترها و معیارهای بنیادی در مکان‌یابی گردشگری از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی استفاده می‌کنیم.

فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی با ساختن نمودار سلسله‌مراتبی شروع می‌شود. پس از محاسبه ضریب اهمیت معیارها و محاسبه نرخ سازگاری سیستم مناسب‌ترین گزینه انتخاب می‌شود (جمال محمدی و همکاران ۱۳۹۲: ۱۳۷). برای به‌دست‌آوردن وزن نهایی هر لایه و CR (نرخ ناسازگاری)، که باید کمتر از ۰/۱ باشد، باید به تهیه ماتریس مقایسه زوجی دوبه‌دو اقدام کرد که برای این کار از نرم‌افزار Choice Expert استفاده شد.

ساختن نمودار سلسله‌مراتبی

اولین قدم در این فرایند ساختن نمودار سلسله‌مراتبی مسئله است که معمولاً به ترتیب در آن هدف، معیارها، و در صورت وجود زیرمعیارها و گزینه‌ها قرار دارند.

وزن‌دهی به پارامترهایی که به صورت مستقیم و غیرمستقیم در پتانسیل جذب توریست مؤثر است:

۱. تشکیل ماتریس مقایسه زوجی معیارها؛
 ۲. و محاسبه نرخ ناسازگاری سیستم با استفاده از برنامه Choice Expert؛
 ۳. محاسبه وزن نهایی لایه‌ها در محیط سیستم اطلاعات جغرافیایی.
- پس از به‌دست‌آوردن وزن نهایی، به وسیله منوی Raster Calculation در GIS لایه‌ها را در وزن آن‌ها ضرب می‌کنیم تا مکان‌یابی مناسب برای ایجاد پروژه‌های گردشگری با مدل AHP مشخص شود.

بحث و یافته‌ها

برنامه‌ریزی مناطق ساحلی و دریایی نیازمند توجه به ملاحظات خاصی است. منابع تفرجی طبیعی گردشگری ساحل و دریا محدود به بخش‌هایی از ساحل و دریاست که ناحیه کرانه‌ای^۱ خوانده می‌شود. این ناحیه از بخش‌های خشکی مجاور دریا، که اغلب پوشیده از تل‌ماسه‌های ساحلی است و پسرکانه^۲ خوانده می‌شود، آغاز و تا آب‌های ساحلی، که حدود ده متر عمق دارند و آب‌های نزدیک ساحل^۳ نامیده می‌شود، امتداد می‌یابد (اکبری و قرخلو ۱۳۸۹: ۱۹۷).

در مناطق ساحلی، تسهیلات اصلی گردشگران باید به پشت خط پوشش گیاهی ساحل انتقال داده شوند. گاهی اوقات منطقه‌بندی نواحی ساحلی به منظور جلوگیری از بروز تعارضات در فعالیت‌های ساحلی و آبی مانند شنا، موج‌سواری، قایقرانی، و غواصی صورت می‌پذیرد. در استفاده از محیط زیر آب باید اقدامات و قوانین حفاظتی و کنترل شدیدی از جمله ممنوعیت کندن مرجان‌ها، ماهیگیری و نوع لنگرها، محل لنگراندازی، و رهاسازی زباله‌ها اعمال شود. مناطق ساحلی و دریایی خاص را باید به‌منزله پارک‌ها و مناطق حفاظت‌شده ساحلی حفاظت و برنامه‌ریزی کرد. همچنین، در برنامه‌ریزی تأسیسات و خدمات گردشگری، تسهیلاتی مانند هتل‌ها باید به گونه‌ای باشند که دسترسی مسافر به آن‌ها آسان باشد. گاهی در نزدیکی ایستگاه‌های اتوبوس و قطار نیز هتل‌هایی برای راحتی گردشگران احداث می‌شود (اینسکیپ ۱۳۹۱).

شهر ساحلی بندرعباس به دلیل برخورداری از جاذبه‌های غنی گردشگری در سال‌های اخیر به یکی از مقاصد مهم گردشگری در فصول پاییز، زمستان، و بهار تبدیل شده است. بررسی‌ها و مطالعات صورت‌گرفته حاکی از آن است که کمبود مکان‌های تفریحی و توریستی و همچنین توزیع فضایی نامناسب تسهیلات گردشگری از میزان رضایتمندی گردشگران کاسته است.

به‌رغم توان بالای گردشگری، شهر بندرعباس در پاسخگویی به نیازهای گردشگران در جایگاه نامناسبی قرار دارد. یکی از راهکارهای مدیریتی مطرح جهت حل مشکلات ذکرشده و افزایش رضایت گردشگران ساماندهی الگوی نامناسب گردشگران از طریق مکان‌یابی و احداث پروژه‌های گردشگری در مناطق مستعد شهر است.

در این پژوهش، به منظور شکوفایی و استفاده بهینه از قابلیت‌های گردشگری شهر بندرعباس و افزایش میزان رضایت گردشگران طبق نظر کارشناسان گردشگری و با توجه به معیارهای استفاده‌شده در پژوهش‌های مکان‌یابی گردشگری برخی معیارها بررسی شده‌اند. در جدول ۱، معیارهای استفاده‌شده از سوی سایر محققان در زمینه مکان‌یابی گردشگری نشان داده شده است.

1. shore area
2. back shore
3. near shore

جدول ۱. معیارهای استفاده‌شده در پژوهش‌های مکان‌یابی گردشگری

معیارهای استفاده‌شده	نوع پژوهش	منبع
تأسیسات خدماتی و رفاهی	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحلی	دهقان ۱۳۹۲؛ آریان‌پور و همکاران، ۱۳۹۱
راه‌های ارتباطی و حمل‌ونقل	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحلی	دهقان ۱۳۹۲؛ آریان‌پور و همکاران، ۱۳۹۱
مناطق زیست‌محیطی	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحلی	دهقان ۱۳۹۲؛ آریان‌پور و همکاران، ۱۳۹۱
چشم‌اندازهای طبیعی	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحلی	دهقان ۱۳۹۲؛ آریان‌پور و همکاران، ۱۳۹۱
فاصله از خط ساحلی	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحلی	دهقان ۱۳۹۲؛ آریان‌پور و همکاران، ۱۳۹۱
زمین ساخت (فاصله از گسل)	مکان‌یابی فضای ژئوتوریستی	جمال محمدی و همکاران، ۱۳۹۲
زمین‌شناسی	مکان‌یابی فضای ژئوتوریستی	جمال محمدی و همکاران، ۱۳۹۲
انسانی (فاصله از روستا و شهرها)	مکان‌یابی فضای ژئوتوریستی	جمال محمدی و همکاران، ۱۳۹۲
اقلیم‌شناسی (بارش)	مکان‌یابی فضای ژئوتوریستی	جمال محمدی و همکاران، ۱۳۹۲
جاذبه‌های توریستی	مکان‌یابی زیرساخت‌های گردشگری	ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳
مراکز اقامتی پذیرایی	مکان‌یابی زیرساخت‌های گردشگری	ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳
فاصله از راه آسفالت‌ه	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحل دریاچه	تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰
فاصله از دریاچه	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحل دریاچه	تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰
فاصله از روستاها	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحل دریاچه	تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰
فاصله از مراکز خدماتی	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحل دریاچه	تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰
شیب اراضی محدوده	مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحل دریاچه	تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰

در پژوهش حاضر، با توجه به معیارهای موجود در جدول ۱ و با مطالعه اصول برنامه‌ریزی گردشگری شهری جهت مکان‌یابی سایت‌های گردشگری در شهر بندرعباس از لایه‌های اطلاعاتی موجود استفاده کرده و جهت ارزشگذاری لایه‌ها طبق نظر کارشناسان گردشگری و معیارهای استفاده‌شده در پژوهش‌های مکان‌یابی گردشگری شهرهای ساحلی، معیارهای موردنظر را بر مبنای چشم‌انداز طبیعی، تأسیسات خدماتی- تسهیلاتی و راه‌های ارتباطی تعیین کرده‌ایم و به بررسی لایه‌های محدوده ساحل، هتل‌ها، و تأسیسات گردشگری، پارک‌ها، و فضای سبز و همچنین حمل‌ونقل پرداخته‌ایم. در جدول ۲، معیارها و شاخص‌های تصمیم‌گیری جهت احداث فضای توریستی آمده است.

جدول ۲. معیارها و شاخص‌های مورد نظر در تصمیم‌گیری

معیار	شاخص
چشم‌انداز طبیعی	محدوده ساحل
تأسیسات خدماتی تسهیلاتی	هتل‌ها و تأسیسات گردشگری- پارک و فضای سبز
راه‌های ارتباطی	حمل‌ونقل

جدول ۳. لایه‌های اطلاعاتی برای مکان‌یابی پروژه‌های گردشگری

ردیف	معیارها
۱	محدوده ساحل
۲	تأسیسات گردشگری و هتل‌ها
۳	حمل‌ونقل
۴	پارک‌ها و فضای سبز

در فرایند تحلیل سلسله‌مراتب، بیشترین وزن به لایه‌ای تعلق می‌گیرد که بیشترین تأثیر را در تعیین هدف دارد. به عبارت دیگر، معیار وزن‌دهی به هر واحد اطلاعاتی نیز براساس بیشترین نقشی است که در داخل آن لایه ایفا می‌کند (Lopez & Zink 1991). به عبارتی، عواملی که تأثیر بیشتری در عملیات پتانسیل‌یابی توریسم دارد وزن بالاتری به آن

اختصاص داده می‌شود. در برنامه‌ریزی گردشگری شهرهای ساحلی توجه ویژه‌ای به سواحل معطوف می‌شود. در این تحقیق، به منظور اینکه اهمیت به جاذبه‌ها و مناظر طبیعی ساحل امر مهمی است بیشترین وزن را به لایه محدوده ساحل داده‌ایم.

جدول ۴. ماتریس مقایسه زوجی معیارها

معیارها	محدوده ساحل	تأسیسات گردشگری	حمل و نقل	پارک‌ها	وزن نهایی
محدوده ساحل		۱/۴۴۸	۲/۰	۲/۸	۰/۳۹۲
تأسیسات گردشگری			۱/۴۲۹	۲/۰	۰/۲۷۵
حمل و نقل				۱/۴	۰/۱۹۴

محاسبه نرخ ناسازگاری سیستم با استفاده از برنامه Choice Expert. همان‌طور که در شکل ۲ مشاهده می‌شود، وزن نهایی هر لایه با توجه به ارزش آن لایه مشخص می‌شود و نرخ ناسازگاری مساوی صفر است و محدوده ساحل با وزنی معادل ۰/۳۹۲ بیشترین ارزش را دارد و پس از آن تأسیسات گردشگری و هتل‌ها، حمل و نقل، و پارک‌ها و فضای سبز ارزشگذاری شده‌اند.

Synthesis with respect to: Goal: MakanYabi

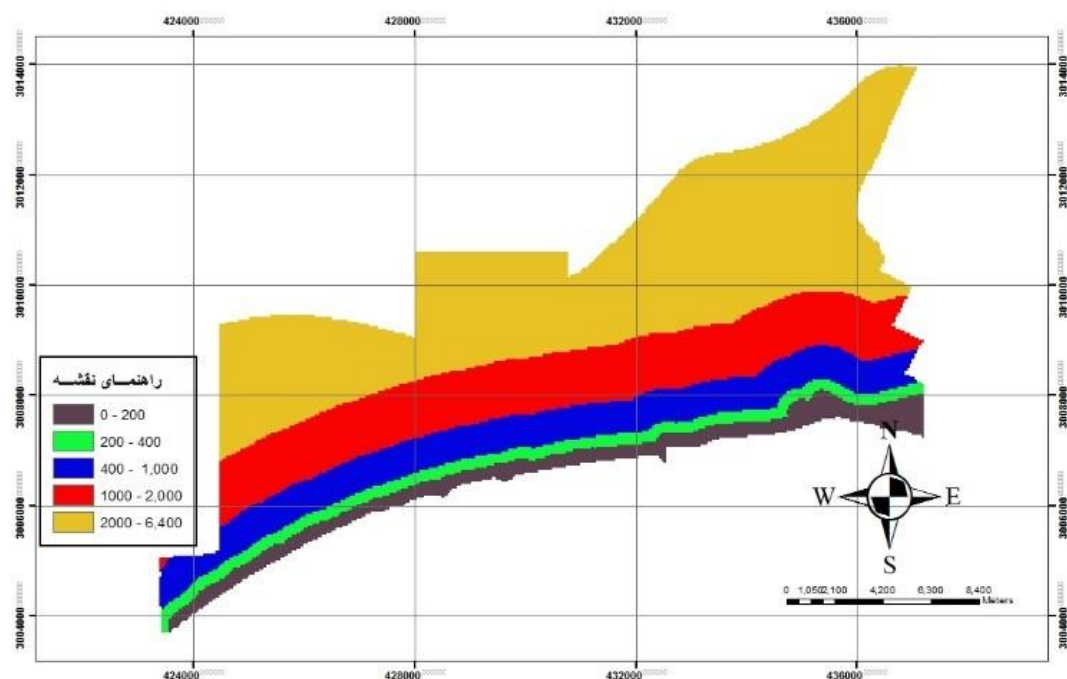
Overall Inconsistency = .00

شکل ۲. نرخ ناسازگاری

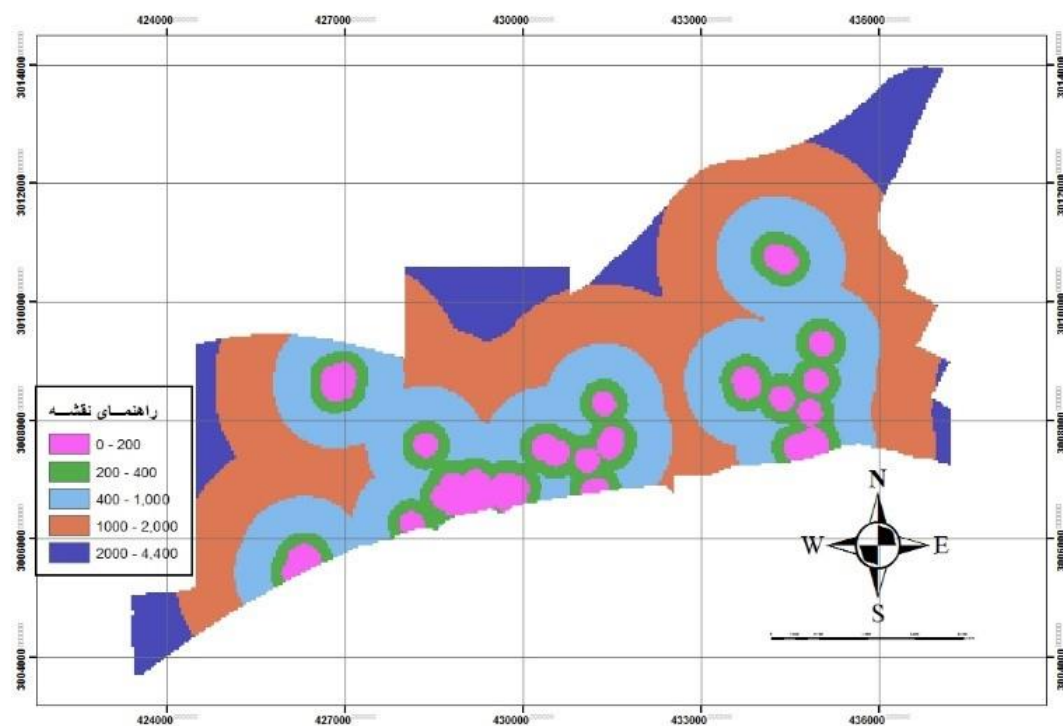
محاسبه وزن نهایی لایه‌ها در محیط سیستم اطلاعات جغرافیایی

در این مرحله، ابتدا پس از تهیه لایه‌ها براساس ضوابط در GIS هریک از آن‌ها را به Raster تبدیل می‌کنیم. اشکال ۳ تا ۶ لایه‌های رستری محدوده ساحل، تأسیسات گردشگری، حمل و نقل، و پارک‌ها براساس توزیع فضایی آن‌ها در شهر بندرعباس هستند که براساس ضوابط GIS تهیه شده‌اند. شکل ۷ نیز لایه رستری اراضی بایر است. شکل ۳ نقشه رستری توزیع فضایی محدوده ساحل است. همان‌طور که در نقشه مشاهده می‌شود، مقیاس مشخص شده برای فاصله محدوده صفر تا ۲۰۰ متری ساحل، ۲۰۰ تا ۴۰۰ متری، ۴۰۰ تا ۱۰۰۰ متری، ۱۰۰۰ تا ۲۰۰۰ متری و فاصله بیشتر از ۲۰۰۰ متر در لایه‌ها و رنگ‌های متفاوت به نمایش گذاشته شده است.

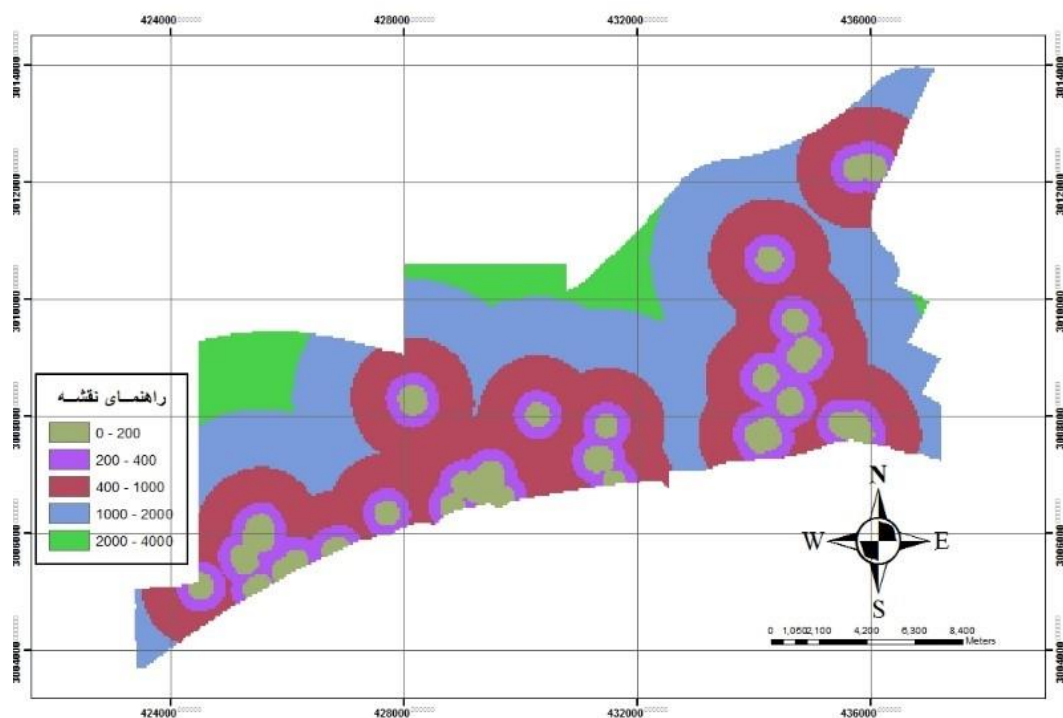
شکل ۳. توزیع فضایی محدوده ساحل

در شکل ۴، نقشه رستری توزیع فضایی تأسیسات گردشگری و پذیرایی و هتل‌های موجود در شهر بندرعباس و محدوده فواصل مشخص شده تا این مکان‌ها نشان داده شده است. در این نقشه، مقیاس فاصله معین همانند نقشه محدوده ساحل است.

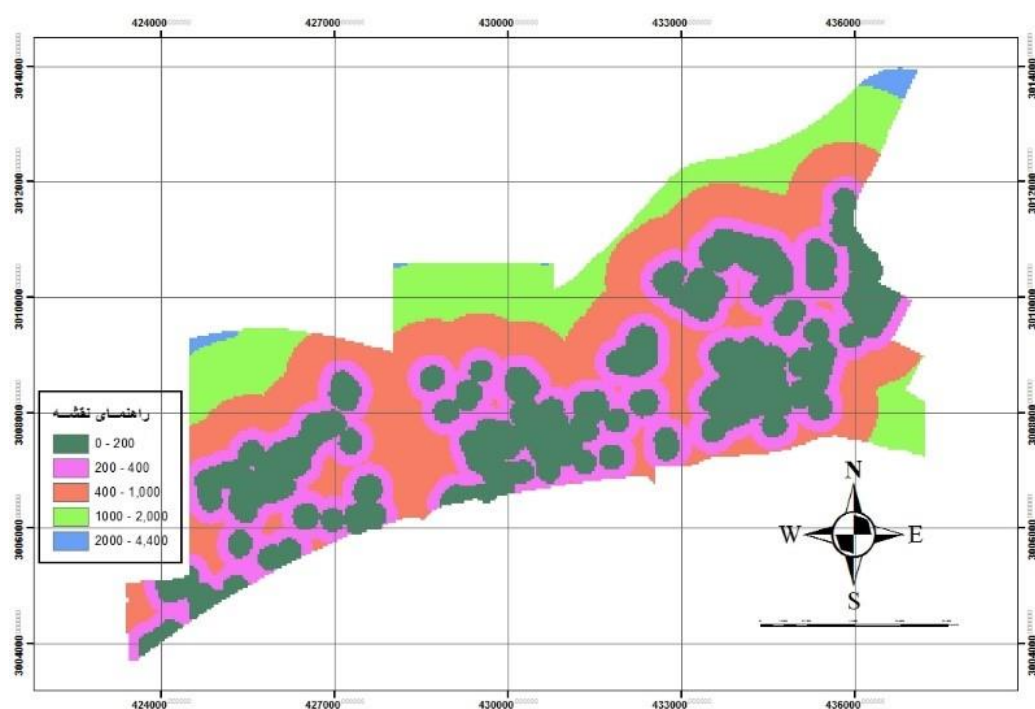
شکل ۴. نقشه توزیع فضایی تأسیسات گردشگری و هتل‌ها

شکل ۵ نقشه رستری توزیع فضایی پارک‌ها و فضای سبز موجود در شهر بندرعباس و فاصله آن‌ها را با مقیاس‌های مشخص شده نشان می‌دهد.

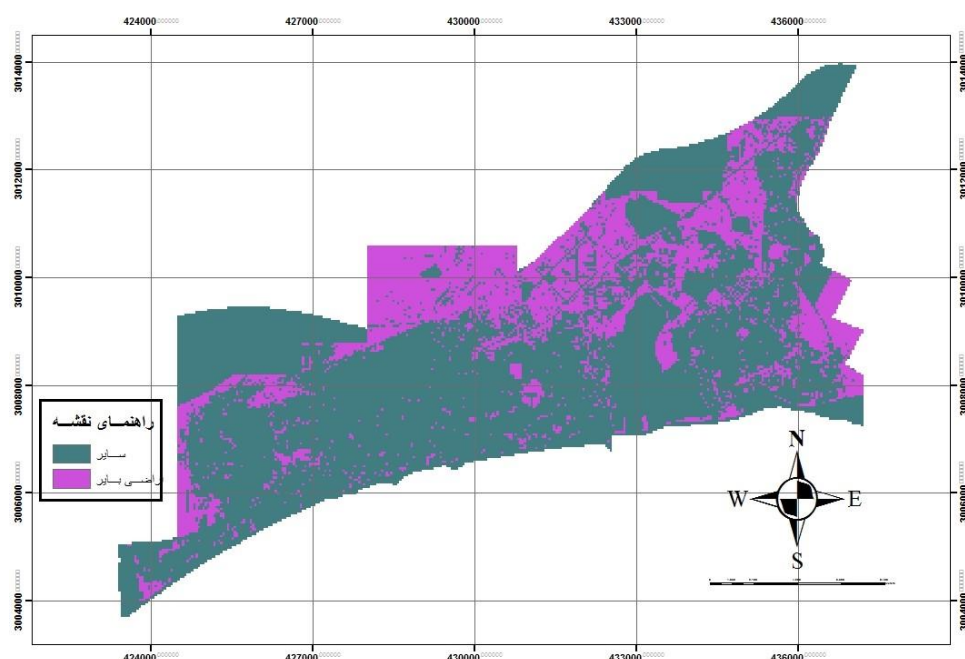
شکل ۵. نقشه توزیع فضایی پارک‌ها و فضای سبز

شکل ۶ نقشه رستری توزیع فضایی تأسیسات حمل‌ونقل شهر بندرعباس با مقیاس فاصله مشخص را نشان می‌دهد.

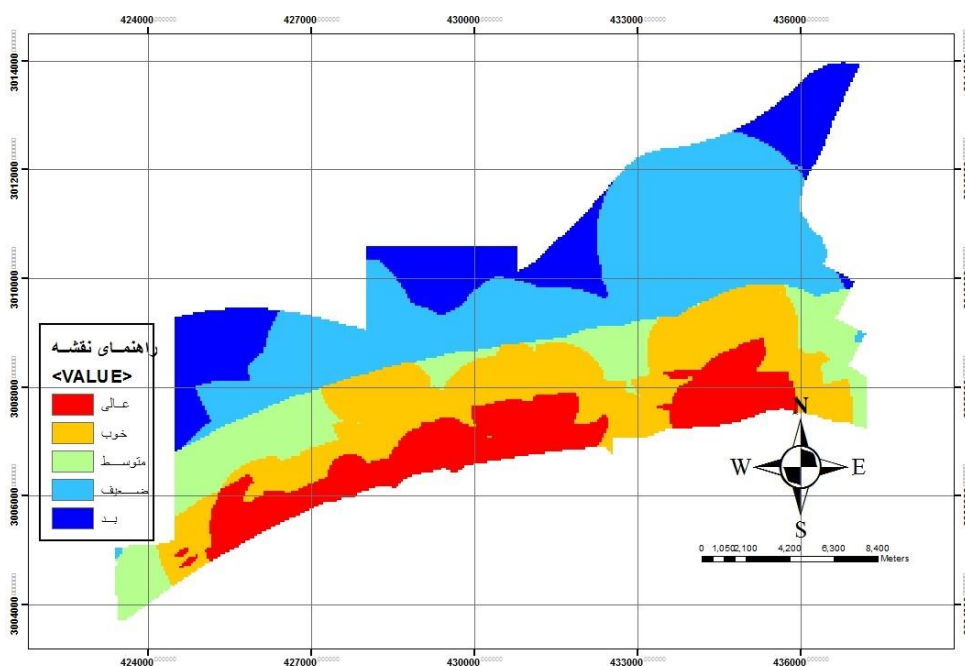
شکل ۶. نقشه توزیع فضایی حمل‌ونقل

شکل ۷ نقشه توزیع فضایی اراضی بایر شهر بندرعباس را نشان می‌دهد که با ایجاد محدودیت در لایه اصلی و ارزشگذاری، اراضی کاملاً بایر و غیربایر به صورت مجزا در نقشه نشان داده شده‌اند.

شکل ۷. نقشه اراضی بایر

در مرحله بعد، از طریق دستور Raster Calculation وزن نهایی هر لایه را، که از طریق ماتریس زوجی تهیه شده است، در خود لایه ضرب و پس از جمع همه لایه‌ها با لایه اراضی بایر، مکان‌یابی مناسب جهت احداث فضاهای گردشگری مشخص می‌شود (شکل ۷).

شکل ۸. نقشه نهایی مکان‌یابی کاربری‌های گردشگری شهر بندرعباس

شکل‌های ۳، ۴، ۵ و ۶ نقشه توزیع فضایی محدوده ساحل، تأسیسات گردشگری و هتل‌ها، پارک‌ها، و حمل‌ونقل را نشان می‌دهد که از طریق سیستم اطلاعات جغرافیایی به‌دست آمده‌اند. همان‌طور که در روش تحقیق بیان شد، وزن به‌دست‌آمده از مدل AHP را در هریک از این لایه‌ها ضرب می‌کنیم و پس از جمع همه لایه‌ها از طریق برنامه سیستم اطلاعات جغرافیایی مکان‌های مستعد جهت احداث پروژه‌های گردشگری مشخص می‌شود. نقشه نهایی مکان‌یابی سایت‌های گردشگری (شکل ۷)، مناطق مستعد تا بدون استعداد برای احداث فضاهای توریستی در اراضی بایر را در ۵ درجه بد، ضعیف، متوسط، خوب، و عالی در شهر بندرعباس نشان می‌دهد. نسبت این ارزیابی با توجه به فاصله از محدوده ساحل، تأسیسات گردشگری و هتل‌ها، حمل‌ونقل و پارک‌های موجود، اراضی بایر، وزن و ارزش هریک از این لایه‌ها در نظر گرفته شده است. همان‌طور که در این نقشه مشاهده می‌شود، مستعدترین و مناسب‌ترین نقاط در نزدیکی محدوده ساحل و ضمن حفظ حریم ساحل تعیین شده و کم‌استعدادترین منطقه منطبق بر اراضی، که فاصله زیادی از محدوده ساحل دارند، است. فاصله این مناطق از محدوده ساحل در جدول ۵ آمده است.

جدول ۵. فاصله طبقات پنجگانه میزان اهمیت پهنه شهر بندرعباس به منظور احداث پروژه‌های گردشگری

طبقات	فاصله
عالی	۲۰۰ - ۸۰۶
خوب	۸۰۶ - ۱۳۹۳
متوسط	۱۳۹۳ - ۲۵۰۷
ضعیف	۲۵۰۷ - ۳۸۳۶
بد	۳۸۳۶ - ۵۱۸۶

نتیجه‌گیری

امروزه، شهرهای ساحلی طیف عظیمی از گردشگران را به خود جذب می‌کنند؛ از این‌رو، نحوه پراکنش عناصر گردشگری در فضای شهری، در مدت زمان ماندن گردشگران و در نتیجه اقتصاد گردشگری نقش مهمی دارد. بنابراین، مطالعه این موضوع باعث می‌شود فضای حرکتی گردشگران و مکان‌هایی که بیشتر متأثر از رفتار گردشگران است مشخص شود تا برای رفاه گردشگران در این مکان‌ها برنامه‌ریزی‌های لازم انجام شود. برنامه‌ریزی راهبردی در مدیریت مقصد گردشگری نقش بسزایی در توسعه گردشگری دارد. نتایج به‌دست‌آمده در این پژوهش حاکی از قابلیت استفاده از این مدل و سیستم اطلاعات جغرافیایی در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در مورد احداث فضاهای توریستی در شهرهاست. مقایسه نتایج در غالب نقشه‌ها نشان‌دهنده انطباق آن‌ها با شرایط محیطی و فضایی منطقه است. مدل تحلیل سلسله‌مراتبی AHP در تصمیم‌گیری در بالاترین سطح هدف با تجزیه مسائل مشکل و پیچیده تصمیم‌ها را به شکلی ساده تبدیل می‌کند و به حل آن‌ها می‌پردازد. سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS نیز با دربر داشتن اطلاعات جامع و کامل از موقعیت‌های جغرافیایی و کاربری‌های مختلف و همچنین ضمن داشتن ابزارهای تحلیل و ترسیم حرفه‌ای و خاص، در اجرای طرح‌های مکان‌یابی کاربری‌های مختلف نقش بسزایی در برنامه‌ریزی شهری دارد. در مکان‌یابی سایت‌های گردشگری همجوار با ساحل نیز خدمات مرتبط با ورزش‌های آبی یا قایقرانی، اتاق استراحت مربیان ورزش‌های آبی و مالکان قایق‌ها، و... نیز ضروری است.

از جمله دلایل انتخاب این روش می‌توان به قابلیت‌های بالقوه شهر ساحلی بندرعباس در جذب گردشگر، فقدان

مطالعات دقیق علمی در زمینه کاربری‌های گردشگری، فقدان معیارها و استانداردهای مناسب در زمینه برنامه‌ریزی گردشگری شهر بندرعباس، و نبود زیرساخت‌های مناسب کافی برای توسعه پایدار گردشگری شهری اشاره کرد. پژوهش حاضر با تلاش بر در نظر گرفتن برخی معیارهای کلی در توسعه گردشگری شهر ساحلی، با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS پس از تجزیه و تحلیل داده‌های گردشگری شهر بندرعباس مکان‌هایی را جهت احداث فضاهای گردشگری تعیین کرده است؛ این مکان‌ها با در نظر گرفتن فاصله از محدوده ساحل و تأسیسات گردشگری و هتل‌های موجود در شهر، حمل‌ونقل شهری و همچنین پارک‌ها و فضای سبز موجود در شهر مشخص شده‌اند. با این حال، این امر مستلزم وجود اطلاعات جغرافیایی جزئی‌تر و بررسی و استانداردسازی دقیق‌تر جهت انتخاب معیارهاست. درواقع، یکی از چالش‌های اساسی در مدیریت گردشگری شهری فقدان استانداردها و معیارهای مناسب جهت احداث کاربری‌های گردشگری در یک شهر ساحلی است. این امر مستلزم ساختار سازمانی و مدیریتی مناسب و همچنین سلسله‌مراتبی از برنامه‌ریزی و طراحی فعالیت‌ها در راستای توسعه پایدار گردشگری شهری با رعایت همه استانداردهاست. سیاست‌های گردشگری نیز باید به گونه‌ای اعمال شوند که به ارتقای سطح زندگی مردم در مناطقی که از آن‌ها دیدار می‌شود بینجامد و نیازهای آن‌ها را برطرف کند. رویکرد برنامه‌ریزی و معماری به استراحتگاه‌ها و اقامتگاه‌های گردشگری و بهره‌برداری از آن‌ها، باید با هدف یک‌پارچه‌کردن هرچه بیشتر آن‌ها در بافت اقتصادی و اجتماعی محلی صورت بگیرد و در صورت برابری مهارت‌ها، اولویت باید به نیروی کار محلی داده شود.

منابع

۱. آریان‌پور، آزاد و همکاران (۱۳۹۱). «مکان‌یابی دهکده گردشگری در ساحل دریاچه زریوار با بهره‌گیری از تکنیک‌های AHP و GIS»، دوفصلنامه مطالعات گردشگری، ش اول، ص ۸۹-۷۷.
۲. ابراهیم‌زاده، عیسی؛ حافظ رضازاده، معصومه؛ دارائی، مرضیه (۱۳۹۳). «برنامه‌ریزی و مکان‌یابی بهینه تسهیلات و زیرساخت‌های گردشگری شهری با استفاده از GIS، موردشناسی: شهر سمنان»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، ش ۳۵، ص ۴۸-۳۳.
۳. اکبری، علی و قرخلو، مهدی (۱۳۸۹). «اکوتوریسم مفهومی نو در جغرافیای گردشگری، تهران: میرباقری».
۴. اینسکیپ، ادوارد (۱۳۹۱). «برنامه‌ریزی گردشگری، ترجمه محمود حسن‌پور و سعید داغستانی، تهران: مه‌کامه».
۵. بیرانوند، اسماعیل (۱۳۸۷). «تحلیل فضایی جاذبه‌های گردشگری طبیعی شهرستان خرم‌آباد»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا دانشگاه اصفهان.
۶. تقوایی، مسعود؛ اکبری، محمود (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری، اصفهان: پیام علوی.
۷. تقوایی، مسعود؛ تقی‌زاده، م. مهدی؛ کیومرثی، حسین (۱۳۹۰). «مکان‌یابی دهکده‌های گردشگری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی و مدل SWOT (نمونه موردی ساحل دریاچه کافترا)»، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ش ۴۲، ص ۹۰-۱۲۰.
۸. جمال محمدی، جمال و همکاران (۱۳۹۲). «تعیین نقاط مستعد در استان همدان جهت ایجاد فضای ژئوتوریستی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی»، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ش ۳، ص ۱۵۹-۱۳۱.
۹. حسین‌زاده، س. رضا؛ بیدخوری، علیرضا (۱۳۸۷). سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی GIS، مشهد: نشر جهاد دانشگاهی مشهد، چ ۲.
۱۰. حکمت‌نیا، حسن؛ موسوی، میرنجنف (۱۳۹۲). کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، نشر آزادپیم، چ ۳.
۱۱. دهقان، مصطفی (۱۳۹۲). «مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحلی با استفاده از سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی و روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره (مطالعه موردی جزیره قشم)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه هرمزگان.

۱۲. رضویان، محمدتقی (۱۳۸۱). *برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری*، تهران: منشوی.
۱۳. ضرغام بروجنی، حمید؛ توحیدلو، معصومه (۱۳۹۰). «الگوی مدیریت اثربخش گردشگری مورد مطالعه: مقصد مذهبی مشهد»، *فصلنامه مطالعات جهانگردی*، ش ۱۶، ص ۵۲-۲۵.
۱۴. عطایی، محمد (۱۳۸۹). *تصمیم‌گیری چندمعیاره*، نشر دانشگاه صنعتی شاهرود.
۱۵. غلامی، وحید و همکاران (۱۳۸۴). «پتانسیل‌یابی جذب توریست و طبقه‌بندی سرزمین از نظر گردشگری به کمک GIS»، *مطالعه موردی هراز*، مجموعه مقاله‌های اولین همایش سراسری نقش صنعت گردشگری در توسعه مازندران، نشر رسانش.
۱۶. فرجی سبکبار، حسنعلی (۱۳۸۴). «مکان‌یابی واحدهای خدمات بازرگانی با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی AHP (مطالعه موردی بخش طبقه شهرستان مشهد)»، *پژوهش‌های جغرافیایی*، ش ۵۱.
۱۷. فرج‌زاده اصل، منوچهر (۱۳۸۴). *سیستم اطلاعات جغرافیایی و کاربرد آن در برنامه‌ریزی توریسم*، تهران: سمت.
۱۸. کریمی، جعفر؛ محبوب‌فر، محمدرضا (۱۳۹۰). *تکنیک‌ها و مدل‌های برنامه‌ریزی توریسم*، نشر ارکان دانش.
۱۹. مخدوم، مجید (۱۳۸۰). *سالوده آمایش سرزمین*، تهران: دانشگاه تهران.
۲۰. میکائیلی، اسماعیل (۱۳۷۹). «برنامه‌ریزی توریستی براساس اصل اکولوژیکی»، *پژوهش‌های جغرافیایی*، ش ۳۹، اسفندماه.
21. Bukenya, James O. (2002). Application of GIS in Ecotourism development decision: evidence from the pearl of Africa, Natural economics program, West Virginia university-Morgantown, wv 26506- 6108.
22. Banergee, U.K., S. Kumari, S.K.P Sudhakar (2002). Remote Sensing and GIS based ecotourism planning: A case study for western Midnapore, West Bengal, india.
23. Dondo, Ch., S. T. Bhunu & U. Rivertt (2003). GIS in tourism-A Zimbabwean perspective, The international archives of photogrammetry, Remote sensing and Spatial information sciences, vol. xxx IV, Part6,w6.
24. Guan Hai-ling, Wu Liang-qiang, Luo yong-peng (2011). A GIS-based approach for information management in ecotourism region, *procedia engineering* 15, pp1988-1992.
25. Jiayi, L. (2003). Multi- Functional parking Facilities Site selection in Tourist Town, case study of clang Yang, China, master thesis; International Institut for Geo-Information Sceince and Earth Observation Eschewed, The etherlands.